ODNOS I OBLICI PONAŠANJA MLADIH PREMA STARIM OSOBAAMA U NAŠEM DRUŠTVU

Sanja Nikolić

OŠ „Dositej Obradović“ Irig, Novi Sad
Novi Sad, Srbija
sanja294@gmail.com

Vlasta Lipovac

Visoka škola strukovnih studija za vaspitače, Kruševac
Kruševac, Srbija
vlasta.lipovac72@gmail.com

Apstrakt

S obzirom na sve prisutniji jaz između generacija dečjeg uzrasta i mladih, sa jedne strane, i starije populacije, sa druge strane, kroz ovaj rad će nastojati da se prikažu rezultati savremenih studija u našoj sredini koje se bave ovom problematikom, kao i da se daju pedagoške smernice od kojih treba polaziti u radu sa decom i mladima, kako bi se njihov odnos prema starima podigao na viši nivo. Pregledom savremene literature koja se bavi odnosom mladih prema staroj populaciji u našoj sredini, ali i direktnim uvidom u aktuelnu situaciju u društvu, uočava se negativan odnos mladih prema starima i starenju, u svim ključnim životnim područjima, kao što su porodica, vaspitanje, obrazovanje, rad i sl. Negovanje ispravnog odnosa prema starijima i podsticanje obostranog uvažavanja i poštovanja ključno je, kako za pravilan psihosocijalni razvoj dece i mladih i njihovu edukaciju i vaspitanje u željenom smeru, tako i za kvalitet života i psihičko blagostanje starije populacije. Glavni cilj rada predstavlja prikazivanje aktuelnog odnosa dece i mladih prema starijoj populaciji u našem društvu, putem nalaza različitih studija koje su se bavile ovim problemom u našoj sredini, pre svega, kako bi se podstaklo kreiranje odgovarajućih pedagoško-razvojnih programa, kojima bi se poboljšao kvalitet odnosa mladih prema starima, čime će se značajno doprineti edukaciji i vaspitanju generacija koje dolaze.

Ključne reči: deca i mladi, populacija starih, socijalna sredina, porodica, obrazovni sistem

RELATIONS AND MODELS OF BEHAVIOUR OF YOUNG PEOPLE TOWARDS THE OLD IN OUR SOCIETY

Abstract

Given the present generation gap of the children and the youth, on the one hand, and the elderly, on the other hand, in this paper will be presented the results of recent studies in our community dealing with these problems, and will be provided pedagogical guidelines from which we should start to work with children and young people in the aim of improving quality

of their relation to the elderly to a higher level. A review of the literature dealing with the relationship of the young people to the elderly population in our community, but also direct insight into the current situation in the society, show there is a negative relation of the young to the old people and aging, in all key areas of life, such as family, education, training, work etc. Fostering the correct attitude towards the elderly and encouraging mutual respect and understanding is crucial, both for the proper psychosocial development of children and young people, their education and upbringing in the desired direction, and for the quality of life and psychological well-being of the elderly population. The main objective of this paper is to reveal the actual relationship of children and young people to older people in our society, through the findings of different studies that have dealt with this problem in our community, above all, to encourage the creating of appropriate pedagogical development programs that would improve the quality of relation of the young to the old people, which will significantly contribute to the education and upbringing of the generations that come.

Key words: family, family life dimensions, sociodemographic factors, students

UVODNA RAZMATRANJA

S obzirom na specifične karakteristike razvojnog stadijuma, kao i na aktuelne društvene okolnosti, populacija dece i mladih, baš kao i uzrasna grupa starih osoba, predstavlja posebno osetljivu uzrasnu i društvenu kategoriju stanovništva. Stiče se utisak da se problemima i teškoćama na individualnom i socijalnom planu sa kojima se deca, adolescenti i stare osobe suočavaju, poklanja nedovoljno pažnje na globalnom nivou, o čemu svedoče kako istraživački nalazi, tako i direktan uvid u aktuelnu situaciju u društvu (Đorđević i sar, 2007; Gašić-Pavišić, 2012; Marić, 2011a; Rašević i Mijatović, 2004; Ševo, 2007).

Pored toga, posebno zabrinjava činjenica da stari danas na izvestan način postaju marginalizovana društvena grupa, naročito u zemljama koje prolaze kroz period tranzicije,

koju prate intenzivne socijalne promene, opšta kriza unutrašnjih vrednosti, pri čemu se sve veći značaj pridaje materijalnim stvarima, dok su pažnja, briga i razumevanje, uopšte, pa tako i kada je u pitanju starija populacija, potpuno zanemareni.

Stereotipi i predrasude prema starim osobama vrlo su prusutne u našoj sredini (Đorđević i sar., 2007; Komatina, 2003; Rašević i Mijatović, 2004), a kao naročito izražen problem, javlja se postojanje dubokog stepena međugeneracijskog neslaganja i nerazumevanja, koje neretko rezultira i nasiljem prema starijim licima (Srnić, 2010). Starija populacija sa jedne strane ima svoje specifične potrebe i zahteva posebnu pažnju društva, a sa druge strane, upravo te specifičnosti ove uzrasne grupe stvaraju brojne predrasude, otpore i negativne stavove mlađe populacije (Rašević i Mijatović, 2004; Ševo, 2007).

Studije sprovedene u našoj sredini potvrđuju ono što se svakodnevno može zapaziti u različitim socijalnim kontekstima, kada je reč o odnosu prema starim osobama. Naime, u porodičnom okruženju, u zdravstvenom i socijalnom sistemu, kao i u obrazovno-kulturnom domenu zapaža se nedostatak osetljivosti za potrebe starih osoba, kao i zanemarivanje njihovih specifičnosti i potcenjivanje mogućnosti starijih

ljudi (Despotović, 2012; Gašić-Pavišić, 2012; Pešić, 2007; Rašević i Mijatović, 2004; Ševo, 2007).

S obzirom na to da socio-demografski podaci i socijalne tendencije govore da naša populacija sve više stari i da će u narednim godinama i decenijama broj starih osoba biti znatno povećan, posebno u većim gradskim sredinama (Pešić, 2007; Rašević i Penev, 2001), briga o starima se mora ozbiljno shvatiti od strane celokupne društvene zajednice. Upravo u tom smislu, naročit značaj i ulogu imaju mlade generacije koje dolaze i postepeno izgrađivanje njihove svesti o potrebama i nužnosti brige o starijim licima. Nužno je shvatanje prolaznosti i doslednosti, koje čekaju svakoga od nas.

Kako na mladima ostaje preuzimanje odgovornosti u budućnosti za celokupan odnos društvene zajednice prema starijoj populaciji, od velikog je značaja ispitivanje njihovog odnosa i stavova prema potrebama i mogućnostima starih osoba, te dobijanje jasnog uvida u postojanje međugeneracijskog neslaganja i činioce koji doprinose tom neslaganju.

Polazeći od potpunog uvida u stavove dece i omladine prema potrebama i mogućnostima starih, moguće je i na odgovarajući način planirati primerene aktivnosti i razvojno-edukativne programe sa ciljem približavanja mladih starijima i sprečavanja svih onih negativnih individualnih i socijalnih posledica koje nosi sukob generacija i neprihvatanje starijih osoba kao ravnopravnih članova društvene zajednice. Imajući sve navedeno u vidu i polazeći od nalaza prethodnih studija koje su se bavile problematikom stare populacije, osnovni zadatak i cilj ovog rada jeste prikazivanje odnosa i oblika ponašanja dece i mladih prema populaciji starih osoba, i to posmatrano kroz različite društvene kontekste – u porodičnom okruženju, zdravstvenom i obrazovnom sistemu, kao i domenu socijalne i kulturne podrške.

Ovaj složeni i višestruko uslovljeni odnos mladih prema starijim članovima društvene zajednice biće prikazan putem razmatranja trenutne situacije u našem društvenom okruženju, kada je reč o zadovoljenju potreba i mogućnosti starih osoba, u kontekstu nalaza prethodnih studija koje su ispitivale ovu problematiku, odnosno, navođenjem rezultata istraživanja, realizovanih sa osnovnim ciljem ispitivanja stavova dece i mladih prema potrebama i mogućnostima starih osoba, kao i studija sprovedenih sa svrhom evaluacije efikasnih načina prevladavanja postojećeg međugeneracijskog nerazumevanja i nesklada.

SPECIFIČNOSTI ODRASTANJA U SAVREMENOM SOCIJALNOM OKRUŽENJU

Uslovi odrastanja i način vaspitanja dece i omladine bitno su se promenili poslednjih godina. Baš kao i samo društvo, koje je još uvek u fazi intenzivnih promena i preispitivanja osnovnih vrednosti ponašanja, koje još uvek nisu sasvim uobičajene, tako su i ranije smernice u pogledu vaspitanja dece i mladih u značajnoj meri napuštene i trenutno se odrasli nalaze pred brojnim nedoumicama i dilemama u pogledu delovanja na generacije koje su u periodu intenzivnog razvoja.

Tempo života postao je vrlo brz, tradicionalni društveni standardi i etičke norme su u velikom stepenu prevaziđeni i odbačeni, a brojni negativni modeli

ponašanja značajno su prisutni u životima dece i mladih – u njihovom neposrednom porodičnom i vršnjačkom okruženju, u širem socijalnom kontekstu, baš kao i u domenu medijske subkulture i savremenih elektronskih društvenih mreža.

Roditeljima i nastavnicima postalo je vrlo teško kontinuirano usmeravati decu i mlade u pravcu podsticanja društveno poželjnih obrazaca ponašanja, upravo zbog prethodno navedenih činilaca.

Evidentan je porast različitih vidova neprilagođenog i problematičnog oblika ponašanja među decom i mladima, koje počinje da se javlja na sve nižim uzrasnim etapama, za šta su posebno odgovorni negativni oblici ponašanja koji su dominantni u neposrednom socijalnom okruženju u kome odrastaju generacije.

U porastu je pojava negativnih osećanja na adolescentskom uzrastu, poput opšte zabrinutosti za sebe i svoju budućnost, različitih strahovanja, depresija i tužnih osećanja, bezvoljnosti, nezainteresovanosti, koja se često tumači kao lenjost deteta, te osnovne smetnje dugo ostanu neprepoznate od strane okoline.

U opštoj socijalnoj klimi u kojoj odrastaju današnje generacije dece i mladih sve veći primat dobija svet materijalnih stvari, dok se duhovne vrednosti u značajnoj meri zanemaruju, te dolazi do širenja karakterističnog osećaja izolovanosti i otuđenja među mladima. U takvim uslovima unutrašnje potrebe za pažnjom, razumevanjem, prihvatanjem i bezuslovnom podrškom, koja je osnov pravilnog emocionalnog i socijalnog razvoja dece i omladine, često ostaju delimično ili u potpunosti nezadovoljene, što se opet dalje veoma nepovoljno odražava na kvalitet različitih socio-emocionalnih odnosa koje deca i mladi ostvaruju sa značajnim osobama iz okruženja.

KARAKTERISTIKE POPULACIJE STARIH – SPECIFIČNE POTREBE, MOGUĆNOSTI U OKVIRU DRUŠTVENOG OKRUŽENJA

Populacija starijih osoba pripada vrlo specifičnoj uzrasnoj kategoriji. Naime, ovaj razvojni stadijum odlikuju posebna vrsta osetljivosti i postojanje brojnih rizika po fizičko i mentalno zdravlje, koji potiču iz unutrašnjeg, individualnog domena i spoljašnje sredine.

Starost i starenje nisu reči istoga značenja. Tako se pod starenjem podrazumeva fiziološki proces svojstven svim živim bićima, ireverzibilne prirode, koji započinje odmah po rođenju, i odvija se različitim tempom, u zavisnosti od različitih individualnih i sredinskih činilaca koji deluju u konkretnom slučaju. Starost čoveka se definiše i opisuje, pre svega, godinama života. Prema definiciji Ujedinjenih nacija (UN), starost nastupa nakon 65. godine života. Takođe, i Svetska zdravstvena organizacija (SZO) 65. godinu života opisuje kao početak starosti. Svetska zdravstvena organizacija (SZO) navodi kriterijume prema kojima se starost može podeliti na tri segmenta: ranu starost – od 65. do 74. godine života, srednju starost – od 75. do 84. godine i duboku starost, koja nastupa počev od 85. godine života (Stanković, 2010).

Staro doba karakteriše se posebnom vrstom paradoksa - dok sa jedne strane rastu individualne potrebe za podrškom okruženja prilikom suočavanja sa različitim

vrstama teškoća koje donosi starost sama po sebi, odnosno potrebe za pomoći od strane okoline prilikom snalaženja u svakodnevnim situacijama, sa druge strane za ovo starosno doba je karakterističan upravo izostanak ove socijalne podrške i nerazumevanje potreba starih od strane okoline (Despotović, 2012; Gašić-Pavišić, 2012; Jovanović, 2009; Pešić, 2007; Rašević i Mijatović, 2004; Ševo, 2007).

Prirodan razvojni tok dovodi do brojnih objektivnih psihofizičkih promena u starijem dobu. U ovom uzrasnom dobu dolazi do pada nivoa psihofizičke spremnosti, počinju da se javljaju različite vrste tegoba i smetnji na telesnom i zdravstvenom planu. Kod starijih postepeno opadaju mentalne i telesne sposobnosti, većina hroničnih oboljenja – hipertenzija, različiti metabolički poremećaji, kao što je dijabetes tipa 2, zatim srčana oboljenja, kao i kancerogena stanja, javljaju se upravo na ovom razvojnem stadijumu, što neminovno prati karakterističan unutrašnji doživljaj, odnosno, negativna osećanja – svest o prolaznosti života, strahovi za sopstveno zdravlje, strah od budućnosti, tuga, apatija, bezvoljnost i postepeno povlačenje (Jovanović, 2009; Pešić, 2007).

Pored povećanog rizika od razvoja smetnji na telesnom planu, dakle, u starijem dobu raste i mogućnost pojave smetnji na mentalnom nivou, pa čak i razvoja pravih psihičkih poremećaja, poput depresivnosti, starosne demencije, psihotičnih epizoda, kao i suicidalnih tendencija i izvršenja suicida (Jovanović, 2009; Milićević-Kalašić, 2010; Petrović, 2010).

Kognitivne sposobnosti starije populacije postepeno opadaju, baš kao i fizičke mogućnosti, što sasvim očekivano dovodi do negativnih unutrašnjih reakcija. Upravo ovaj sklop negativnih dešavanja na individualnom – fizičkom i mentalnom polju, dovodi do zavisnosti od podrške okruženja i pojačane potrebe za razumevanjem i brigom od strane neposredne okoline i šireg socijalnog sistema. Naime, starima je potrebno pružiti sistematsku brigu, kako bi se na odgovarajući način nosili sa promenama koje neminovno dolaze, i kroz koje ćemo svi mi proći u određenom trenutku.

Pored neminovnog suočavanja sa promenama na telesnom i mentalnom planu, koje starost svakako donosi, posebno zabrinjava odnos okoline prema starim osobama, pogotovo jer je taj činilac koji bitno određuje kvalitet života i adaptaciju u starim danima, podložan promenama, ali samo ukoliko postoji svest o tome i volja da se pomogne starim licima.

Usamljenost i osećaj odbačenosti i izlovanosti su stanja koja vrlo često prate populaciju starih osoba (Despotović, 2012; Gašić-Pavišić, 2012; Milićević-Kalašić, 2010; Pešić, 2007). Način života i uslovi u kojima žive stare osobe veoma zavise od njihovog socijalnog okruženja. Dok je mlad čovek u stanju potpuno samostalno da se brine o sebi i zadovoljenju svojih brojnih potreba, stari ljudi su neretko vrlo zavisni od pomoći okoline, čak i u zadovoljenju najosnovnijih životnih potreba (samostalno hranjenje, kretanje, oblačenje), ukoliko postoji teža bolest, odnosno invaliditet.

Kada je reč o odnosu porodičnog okruženja, zdravstvenog i socijalnog sistema, kao i obrazovno-kulturnih mogućnosti koje stoje na raspolaganju starima, aktuelna situacija u našem društvu prilično je zabrinjavajuća i ukazuje na opšti nedostatak osetljivosti za potrebe starih, u svim važnim socijalnim aspektima i domenima (Despotović, 2012; Đorđević i sar., 2007; Gašić-Pavišić, 2012; Pešić, 2007; Srnić, 2010).

Porodično okruženje u poznim godinama značajno deluje na opšte mentalno stanje i psihofizičko zdravlje starih osoba, no ono je često vrlo nepovoljno upravo u ovom periodu života (Milić, 2012; Polovina, 2012).

Deca starih osoba, po pravilu, već su zasnovala sopstvene porodice, vode svoje živote, opterećene brojnim obavezama vezanim za profesionalni i privatni život, a neretko su i kilometrima daleko od svojih roditelja (Polovina, 2012). U starosti je jedan od najčešćih stresnih događaja i gubitak bračnog partnera, tako da stare osobe neretko ostaju sasvim same, bez adekvatne porodične podrške. Sve ovo utiče vrlo nepovoljno na njihovo mentalno i fizičko zdravlje, pri čemu osećanje usamljenosti i tuge, često postaje okidač za pojavu smetnji na telesnom planu (Despotović, 2012; Pešić, 2007).

Adekvatan zdravstveni i socijalni sistem, osetljiv za potrebe i specifičnosti starije populacije imperativ je svakog savremeno uređenog društva. I u ovom domenu, kao i kada je reč o porodičnom okruženju, potrebe starih za brigom i razumevanjem postepeno rastu, dok zdravstvena briga i socijalna osetljivost naglo opadaju, kada je reč o starim licima (Srnić, 2010; Ševo, 2007). Čini se da ovakav nesklad postoji i kad je reč o zdravstvenoj brizi u okviru domova zdravlja, kao i kad se radi o uslovima bolničkog lečenja. Takođe, starija lica su suočena i sa materijalnim teškoćama, jer su njihova primanja najčešće potpuno nesrazmerna sa izraženim potrebama za lekovima i pojačanom negom od strane medicinskog osoblja. Socijalna komponenta neosetljivosti za osnovne životne potrebe starih, ovde naročito dolazi do izražaja, te je neophodno još dosta pažnje posvetiti osvešćivanju kompletnog društva o značaju brige o starim licima (Despotović, 2012; Gašić-Pavišić, 2012; Ševo, 2007).

Obrazovne i kulturne potrebe ne prestaju sa odlaskom u penziju i završetkom profesionalne karijere, već naprotiv, pozno doba bi trebalo da pruži svojevrzne mogućnosti za zadovoljenje ovih potreba. No, i u ovom segmentu nije povoljna situacija u društvu, i dok se sa jedne strane apeluje na neophodnost i potrebu za doživotnim učenjem i obrazovanjem, većina predviđenih i organizovanih aktivnosti u ovom domenu namenjena je isključivo mlađoj populaciji, pri čemu su čak primetno zanemarene i osobe srednjih godina.

Govoreći o ovom problemu starije populacije, od naročite je važnosti imati u vidu činjenicu da permanentno učenje i obrazovanje, u najširem smislu te reči, predstavljaju jedan od najznačajnijih pokazatelja kvaliteta života, opšteg zadovoljstva životom i u skladu sa tim i mentalnog i psihofizičkog zdravlja.

Nalazi prethodnih istraživanja jednoznačno potvrđuju postojanje pozitivne veze između učenja u odraslom i starom dobu, sa jedne strane, kao i kvaliteta života, opšteg zadovoljstva životom i doživljaja psihički dobrog stanja, sa druge strane, a koje je istovremeno jedan od glavnih činilaca i preduslova mentalnog i opšteg psihofizičkog zdravlja u starijim i poznim godinama. Studije govore da permanentno obrazovanje pozitivno deluje na socijalnu prilagođenost.

Uprkos svim teškoćama na ličnom i socijalnom planu, naročito je važno istaći da na starost nikako ne smemo gledati a priori kao na doba koje neminovno mora biti obeleženo smanjenim sposobnostima, bolešću, strahovima, rezignacijom i apatijom. I stariji ljudi imaju u dovoljnoj meri očuvane kapacitete za kvalitetan život i zadovoljstvo koje proizilazi iz lepih životnih trenutaka. Potrebna je samo povećana doza svesti o njihovim potrebama i mogućnostima od strane njihove socijalne sredine,

a posebno generacija koje dolaze i na kojima ostaje odgovornost za promene u individualnoj i sistematskoj brizi o starijim licima. Atlas.

AKTUALIZACIJA POZITIVNOG STAVA MLADIH PREMA STARIM OSOBAMA

Posmatrano sa kulturno-istorijskog aspekta, odnos mladih naraštaja i društva u celini, prema populaciji starih osoba, menjao se postepeno, kako su se smeljivale i razvijale ljudske civilizacije. U vreme antičke grčke civilizacije, starije osobe su uživale sve privilegije i veliki ugled među mlađim naraštajima, i bile su vrlo cenjene i dragocene u društvenoj piramidi. One su nazivane „živim bibliotekama“ i bile su retke i značajne za društvo, prvenstveno zbog slabe pismenosti stanovništva i kratkog trajanja životnog veka u to vreme. Međutim, brojne kasnije kulturno-istorijske epohe, neće biti ni približno u tolikoj meri biti naklonjene starijima (Stanković, 2010). Izvesna vrsta sukoba generacija, mladih i starih, dece i odraslih, čini se da je postojala u određenom obliku oduvek, posmatrano kroz različita vremena i različita društveno-istorijska i kulturna uređenja. Međutim, savremeni uslovi i aktuelni socijalni kontekst u koje je taj odnos danas smešten vrlo su specifični, te je i priroda ovog odnosa bitno drugačija u odnosu na prethodne društveno-istorijske i vremenske odrednice.

Naime, ono što se evidentno zapaža, kada je reč o odnosu mladih prema starijoj populaciji u današnje vreme, to je značajno mijenjanje u stavovima i vrednosnim odredbama. Ovo proizilazi iz celokupne trenutne situacije u društvu, kao i iz specifičnih okolnosti u kojima su deca i mladi odrastali poslednjih decenija. Gašić-Pavišićeva ističe da dosadašnje studije govore da su negativni stavovi dece i mladih prema starima i starenju postali globalni trend, te da se ovi stavovi razvijaju još na ranom predškolskom uzrastu i da u velikoj meri zavise od kontakata koje deca i mladi ostvaruju sa starijim osobama (Gašić-Pavišić, 2012).

Jedan od vrlo značajnih činilaca koji dovodi do negativnog odnosa dece i mladih prema starosti i starenju u najširem smislu, a posebno prema starim osobama u njihovoj okolini, kako pokazuju rezultati istraživačkih studija sprovedenih u našoj sredini, jesu vrlo razvijeni stereotipi i predrasude među decom i mladima prema populaciji starih osoba i starenju, generalno (Đorđević i sar., 2007; Jovanović, 2009; Jovanović, 2010; Ševo, 2007).

Đorđević i saradnici navode da je još Batler 1969. godine prvi put upotrebio termin „ejdžizam“ (Batler, 1969, prema Đorđević i sar., 2007), za označavanje sistematskog stereotipiziranja i diskriminisanja starijih osoba.

Posledice ejdžizma, kako navode autori, ogledaju se u domenu diskriminacije u profesiji i na radnom mestu, u neravnopravnom položaju koji starije osobe imaju u sistemu zdravstvene zaštite, kao i u stigmatizaciji u različitim socijalnim odnosima (Đorđević i sar., 2007; Jovanović, 2009; Jovanović, 2010; Ševo, 2007).

Studije koje su se bavile odnosom dece i mladih prema starima i starenju u našoj sredini prilično su malobrojne. Cilj istraživanja koje je sprovedla Ćirovićeva sa saradnicima bio je upravo da se ispituju stavovi dece prema starima u našoj sredini. U istraživanju su učestvovala 64 deteta uzrasta deset godina i 81 dete uzrasta četrnaest godina, oba pola. Upotrebljen je set instrumenta za merenje implicitnih i eksplicitnih

stavova dece prema starima: Test implicitnih asocijacija, Skala semantičkog diferencijala, Skala za merenje stavova prema starima, Frabonijeva skala za merenje stavova prema starima i upitnik o kvalitetu i kvantitetu kontakta sa starim osobama. Obe uzrasne grupe ispoljile su negativne implicitne stavove prema starima. Desetogodišnjaci pokazuju neutralne i umereno pozitivne eksplicitne stavove prema starima, a stavovi adolescenata su umereno negativni. Autori su zaključili da su nalazi ovog istraživanja saglasni sa nalazima prethodnih studija koje govore da stavovi dece sa odrastanjem postaju sve negativniji, kao i sa istraživanjima koja ukazuju na pozitivan uticaj kontakta. Utvrđeno da se dečaci i devojčice ne razlikuju po pitanju stavova prema starima (Ćirović i sar., 2012).

Istraživanje koje je realizovao Davidović sa saradnicima 2007. godine, pokazalo je da skoro trećina dece starosti od 10 do 16 godina (29%) smatra da je starost ružna i neprivlačna, iz čega u određenoj meri proizilazi i njihov odnos prema starim licima (Davidović i sar., 2007, prema Đorđević i sar., 2007).

Autori smatraju da su predrasude i negativni odnosi mladih prema starima u najvećoj meri stečeni i naučeni putem posmatranja ponašanja značajnih socijalnih modela u okolini deteta, što ostavlja veliku mogućnost i pruža značajnu šansu za postizanje promene ovog odnosa (Đorđević i sar., 2007; Jovanović, 2009; Jovanović, 2010; Maksić, 2012; Ševo, 2007).

Tako nalazi istraživačkih studija koje su se bavile efektima različitih školskih programa i projekata, koji su imali za cilj da deca i mladi putem kontakata sa starim licima razviju pozitivan odnos prema njima, potvrđuju da odgovarajuća edukacija i primereni iskustveni programi imaju veoma pozitivan uticaj, te su deca i mladi obuhvaćeni ovakvim vrstama programa, imala značajno pozitivniji stav prema starim licima, u odnosu na kontrolnu vršnjačku grupu (Đorđević i sar., 2007).

Temelje pozitivnog odnosa dece i mladih prema starim licima neophodno je početi graditi još u najranijim danima detinjstva, u primarnoj porodici deteta. Neophodno je stalno ukazivati i sopstvenim primerom pokazivati deci i mladima na značaj vrednosti koje imaju uzajamno uvažavanje i međusobno poštovanje, topla reč, pažnja, razumevanje, poštovanost i saosaćejnost za potrebe drugih, generalno, pa tako i starih lica (Jovanović, 2010).

U vreme kada smo svi na neki način okrenuti isključivo sebi i zadovoljenju sopstvenih želja i nastojanja, što savremena zapadna civilizacija u velikoj meri promoviše, a ubrzan tempo života sve više nameće, postepeno se zaboravljaju osnovne ljudske vrednosti, što se svakako ogleda i u odnosu koji deca i mladi danas imaju prema staroj populaciji.

Autori ističu da se rešenje za postojanje međugeneracijskog sukoba i jaza nalazi u dvosmernim aktivnostima – sa jedne strane potrebno je kod starih osoba podsticati individualni i socijalni razvoj i okretanje ka mladima, dok je kod dece i mladih neophodno razvijati osećaj tolerancije, poštovanje starijih i razumevanje potreba starih ljudi. Tek u takvim okolnostima moguće je prevazići nesporazume i konflikte, i razviti željene odnose među generacijama (Jovanović, 2010).

Takođe, opštu populacionu edukaciju o svim značajnim psihološkim, socijalnim i zdravstvenim aspektima starenja i starosti neophodno je sprovoditi dosledno i sistematski, uključivši neizostavno i školski kontekst, odnosno, vaspitanje i obrazovanje koje se stiče u školi. Sticanjem odgovarajućih znanja u školi, o

karakteristikama starosti i starije populacije, postepeno se ruše stereotipi i predrasude i gradi pozitivan odnos i odgovarajuće ponašanje dece i mladih prema starim licima. Na taj način vrlo efikasno je moguće promovisati intergeneracijsku solidarnost i podsticati pozitivne stavove i poželjna ponašanja dece i mladih prema starijim osobama (Rašević i Mijatović, 2004).

Prilikom kreiranja edukativnih i iskustvenih programa i intervencija, posebno je važno imati u vidu značaj odgovarajućeg sistema socijalne podrške starim licima, čiji su neizostavan deo deca i mladi, i na kojima ostaje briga o starima u budućnosti, a u kontekstu delovanja na kvalitet života i zdravlje starije populacije (Despotović, 2012). Što su odnosi mladih prema starima bolji i što su razumevanje i emotivna i funkcionalna podrška mladih na višem stepenu, veći su i procenjeni objektivni kvalitet života starih, kao i subjektivno zadovoljstvo i nivo psihofizičkog zdravlja starije populacije (Despotović, 2012).

PRINCIPI I ULOGA PEDAGOŠKIH PROGRAMA SA CILJEM RAZVOJA POZITIVNOG ODNOSA DECE PREMA POPULACIJI STARIH OSOBA

Uloga pedagoško-razvojnih programa sa ciljem podsticanja pozitivnog odnosa dece i mladih prema populaciji starih ljudi dobija sve veći značaj kako u svetu, tako i kod nas. Primena ovakvih programa dala je pozitivne rezultate, posmatrano kako sa aspekta vaspitanja i razvoja dece i mladih, tako i sa aspekta unutrašnjeg doživljaja i kvaliteta života starih osoba. Dakle, uspostavljanje relacija i dobrih odnosa pozitivno se odražava na obe strane.

U osnovi velikog broja ovih programa kojima je cilj uspostavljanje međusobnog kontakta i pozitivnih odnosa dece i mladih prema starim osobama, nalazi se Olportova hipoteza tzv. optimalnog kontakta, prema kojoj kontakt među pripadnicima različitih grupa doprinosi izgradnji pozitivnih stavova prema članovima iz druge grupe (uzrasne, rasne, nacionalne i sl.) i učvršćivanju međusobnog poverenja među članovima grupa, dovodeći do smanjenja stereotipa i predrasuda prema individuama iz druge skupine (Allport, 1954).

Odlike kooperativnog učenja putem neposrednog iskustva, socijalnih interakcija učesnika i aktiviranja pozitivnih efekata grupnih procesa (Ševkušić-Mandić, 2003), naročito dolaze do izražaja prilikom primene programa u kojima zajednički učestvuju deca, mladi i starije osobe. Deca i mladi na taj način imaju priliku da kroz saradnju sa starijima aktivno i samostalno usvajaju željene obrasce ponašanja, a prednosti aktivne uloge u procesu saznavanja i učenja su brojne – kroz slikovitu i intenzivnu komunikaciju sa starijima, deca i mladi se razvijaju kao ličnosti, podstiču se inicijativa i samostalnost dece, postepeno se gradi njihova sposobnost odlučivanja, baš kao i sposobnost empatije i socijalno-komunikacione veštine dece i mladih (Ševkušić-Mandić, 2003).

Tomašićeva navodi nalaze većeg broja studija koje su za cilj imale ispitivanje kvaliteta odnosa dece i adolescenata prema starim osobama, pri čemu su prvenstveno evaluirani različiti pedagoški programi podsticanja međugeneracijskog kontakta (Tomašić, 2011). Nalazi ovih evaluativnih studija nedvosmisleno potvrđuju da deca

predškolskog, ranog školskog uzrasta, baš kao i adolescenti, počinju manifestovati pozitivne stavove prema starijim osobama nakon uključivanja u neposredni međusobni kontakt sa njima, obično kroz realizovanje zajedničkih aktivnosti, što se pokazalo kao naročito delotvoran metod (Caspi, 1984, Chapman, Neal, 1990, Cuoper et al., 1991, Meshel, McGlynn, 2004, prema Tomašić, 2011). Pozitivne efekte imali su programi koji su u svojoj osnovi sadržali radioničarski rad u koji su bila uključena osnovnoškolski, srednjoškolski i stare osobe, kao i programi koji su obuhvatali pružanje pomoći starim osobama od strane dece i mladih. I u onim studijama eksperimentalnog karaktera, gde je bila uključena kontrolna grupa dece i mladih, koji nisu učestvovali u programu, potvrđeni su pozitivni uticaji međugeneracijskog kontakta na decu, adolescente i stare osobe. Direktan kontakt sa starim osobama pokazao se mnogo delotvornijim od slušanja predavanja o starima.

Cilj istraživanja koje je sprovedla Tomašićeva bio je ispitivanje uticaja međugrupnog kontakta na eksplicitne i implicitne pretpostavke i stavove adolescenata prema starim licima (Tomašić, 2011). Nalazi ove studije su pokazali da adolescenti negativnije opažaju i doživljavaju starije osobe u odnosu na mlađe, i kada je reč o eksplicitnim, i kada je reč o implicitnim stavovima i pretpostavkama. Takođe, značajnim se pokazao kvalitet kontakta sa starijima, koji je povezan sa eksplicitnim stavovima koje deca i mladi razvijaju prema starim licima. Zaključak autora je da deci i mladima treba obezbediti kvalitetne kontakte sa starijim osobama, kako sa rodbinom, tako i sa licima sa kojima nisu rodbinski povezani.

U našoj zemlji je tokom 2007. godine realizovan značajan projekat „U susret starima“, čija je osnovna ideja bila da se mlađe generacije na različite načine uključe u pružanje pomoći starijim licima u lokalnoj zajednici (Gavrilović, 2008). Polazeći od osnovnog principa „pomoć u kući“, pripadnici mlađih generacija su starijima pružili ukupno 37 različitih vrsta usluga – od kupovine osnovnih životnih namirnica, preko plaćanja računa, odlaska u apoteku po lekove, pratnje prilikom odlaska starijeg lica kod lekara, pa sve do pružanja emotivne i psihosocijalne podrške starijim osobama. Evaluacija sprovedenog programa potvrdila je njegovu svrsishodnost i opravdanost. Poraslo je zadovoljstvo starijih lica kvalitetom pružene podrške od strane mladih, a i kod mladih učesnika programa, u znatnoj meri se razvio pozitivan odnos prema starim licima, te je ukazano na neophodnost sprovođenja ovakvih i sličnih programa u našoj sredini i u budućnosti. Inače ovaj projekat je odobren od strane komisije Sekretarijata dečje i socijalne zaštite, što upućuje na opravdanost projekta sa etičke strane, koja se odnosi na pitanje uključivanja osetljivih grupa populacije (deca, mladi, starija lica) u pedagoško-razvojne programe.

Tokom 2010. godine u Beogradu je realizovan pedagoško-razvojni program u okviru pod nazivom „Mladi pomažu starima“, u kome su bili angažovani mladi bez roditeljskog staranja koji su bili u domskom smeštaju ili u hraniteljskoj porodici, kao i stipendisti Fondacije solidarnosti Srbije, koji su pomagali starim licima na listi čekanja za „pomoć u kući“. Mladi angažovani u okviru ovog programa su pet puta nedeljno obilazili stara lica u svojim domovima, kupovali im potrebne životne namirnice i lekove, pomagali u spremanju kuće i sitnim opravkama. Ovim putem postignuto je unapređenje kvaliteta vaspitanja mladih, oni su razvili pozitivan, human odnos prema starim licima i postali su osetljivi za njihove potrebe, a takođe su unapredili volonterska znanja i veštine. Kada je reč o starim licima, efekti programa

su se odrazili na nivo zadovoljstva starih lica, nivo socio-emocionalne podrške starima, kao i celokupan kvalitet njihovog života (Agencija za evropske integracije i saradnju sa udruženjima, 2010).

Pozitivan društveni trend u našoj zemlji, kada je reč o nastojanjima da se prevlada međugeneracijski jaz i da se deca i mladi ljudi u što većoj meri približe starim licima, evidentan je ne samo na polju prakse, već i u području naučnog delovanja. Tako je decembra 2012. godine u organizaciji Instituta za pedagoška istraživanja i Gerontološkog društva Srbije održana naučna konferencija nacionalnog nivoa, pod nazivom „Odnos mladih prema starima i starenju“. Konferencija je organizovana u okviru obeležavanja Evropske godine aktivnog starenja i međugeneracijske solidarnosti, a obuhvatila je veći broj tema koje u različitim kontekstima opisuju odnose mladih prema starima i starenju – u porodici, u školi i vaspitno-obrazovnom sistemu, u pojedinim profesijama, u javnom sektoru – zdravstvo, socijalna politika, kultura i sl. Na taj način, u okviru ovog naučnog skupa, tema odnosa mladih prema starima i starenju pozicionirana je u značajan pedagoško-razvojni kontekst, čiji je osnovni cilj davanje doprinosa izgradnji solidarnih, konstruktivnih i kvalitetnih međugeneracijskih odnosa u našem društvu. Kroz veći broj naučnih radova prikazani su stavovi dece i mladih prema starim licima u našem okruženju (Čirović i sar., 2012; Gašić-Pavišić, 2012; Maksić, 2012; Marić, 2012c), odnosi mladih i starih u porodici i široj socijalnoj sredini (Milić, 2012; Polovina, 2012; Ljubičić, 2012), predstavljeni su najsavremeniji vidovi međugeneracijskih programa i programa integracije starih osoba u društvo (Pejatović i sar., 2012; Urošević, 2012), kao i mogućnosti celoživotnog učenja koje stoje na raspolaganju starijim licima u našoj sredini (Mirkov, 2012; Marušić, 2012). Naglasak je stavljen na pedagoške implikacije istraživanja o odnosima dece i mladih prema starim osobama.

ZAKLJUČAK

Značaj oblika ponašanja dece i mladih prema starijim osobama trebalo bi da zauzme posebno mesto u pedagoškoj praksi i radu sa učenicima svih uzrasta. Od najranijeg doba je potrebno negovati i razvijati pozitivan odnos dece prema starijim osobama u okruženju, pre svega u porodici, ali i prema starim licima, generalno. U tome posebnu ulogu igraju roditelji, vaspitači, učitelji i nastavnici.

Pozitivan odnos dece i mladih prema starim licima obostrano je koristan i sa pedagoško-razvojnog aspekta poželjan, te je neophodno sistematski raditi na podsticanju i razvijanju poboljšanja odnosa između dece i starijih. Uloga celokupne društvene zajednice u tom smislu je velika, s obzirom da se kreiranjem i realizacijom odgovarajućih pedagoško-razvojnih programa kvalitet ove relacije znatno poboljšava, čime se doprinosi ne samo pravilnom vaspitanju dece i mladih, već i kvalitetnijem životu starih osoba, što ukazuje i na povoljne oblike ponašanja mladih, čiji će celokupan stil života biti dekontekstualizovan iz okvira medijske culture i usmeren na stvaranje života.

Opšte ljudske vrednosti kao što su poštovanje, razumevanje, altruistička nastojanja, sklonost saosećanju i pružanju socio-emocionalne empatije, altruizma, podrške drugima, potrebno je putem vaspitanja i edukacije negovati kod dece od

najranijeg uzrasta, jer će jedino na taj način deca i mladi biti u mogućnosti da izrastu u zrele ličnosti, sposobne da konstituišu i zero okvir svog sopstvenog života. U daljim implementacijama rada, preporučuju se podsticajni pedagoški program i njihova primena u svim oblicima formalnog i neformalnog obrazovanja.

REFERENCES

1. Agencija za evropske integracije i saradnju sa udruženjima (2010). „Zvezde Beograda 2010. –
2. Najbolji projekti organizacije civilnog društva finansirani iz budžeta grada Beograda u 2010. godini“.
3. Allport, G. W. (1954). The nature of prejudice. Cambridge, MA: Perseus Books.
4. Ćirović, I., Pavlović, M., Gašić-Pavišić (2012). Stavovi dece prema starima.
5. Zbornik rezimea naučne konferencije „Odnos mladih prema starima i starenju“, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Gerontološko društvo Srbije.
6. Despotović, M. (2012). Merenje uticaja socijalne mreže i socijalne podrške na zdravlje i kvalitet života starih. PONS - medicinski časopis, 9(2), 70-76.
7. Đorđević, Z., Erceg, P., Despotović, N., Milošević, D.P., Davidović, M. (2007).
8. Predrasude prema starenju. U M. Tasić, M. Davidović, A. Milićević-Kalašić,
9. G. Ševo (ur.), Gerijatrijski praktikum (1-5). Beograd: Gradski zavod za gerontologiju, kućno lečenje i negu, Kliničko-bolnički centar "Zvezdara".
10. Gavrilović, D. (2008). Projekat "U susret starima", Socijalna misao, 1, 143-146.
11. Gašić-Pavišić, S. (2012). Pedagoške implikacije istraživanja o stavovima dece i mladih prema starijim osobama. Zbornik rezimea naučne konferencije „Odnos mladih prema starima i starenju“, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Gerontološko društvo Srbije.
12. Jovanović, S. (2009). Doprinos psihologije uspešnijem životu u starosti. Gerontologija, 1, 25-38.
13. Jovanović, S. (2010). Tolerancija i međugeneracijska solidarnost – preduslovi uspešnog starenja. Gerontologija, 37(2), 285-293.
14. Komatina, S. (2003). Dominantne predstave o starosti. Stanovništvo, 1-4, 147-160.
15. Ljubičić, M. (2012). Generacijski sukob: društvena konstrukcija stvarnosti? Zbornik rezimea naučne konferencije „Odnos mladih prema starima i starenju“, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Gerontološko društvo Srbije.
16. Maksić, S. (2012). „Lepo je biti mlad, ali nije mali uspeh ni ostariti“. Zbornik rezimea naučne konferencije „Odnos mladih prema starima i starenju“, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Gerontološko društvo Srbije.
17. Marić, M. (2010). Osobine ličnosti, životni događaji i anksioznost adolescenata. Primenjena psihologija, 1, 39-57.
18. Marić, M., Novović, Z. (2010). Činioci koji doprinose pojavi disforničnih reakcija u adolescenciji. Pedagoška stvarnost, 3-4, 317-325.
19. Marić, M. (2011). Problematično ponašanje dece i adolescenata – pojam, učestalost, poreklo i prevencija. Norma, 16(2), 175-183.
20. Marušić, M. (2012). Osobnosti profesionalnog razvoja nastavnika starije starosne dobi. Zbornik rezimea naučne konferencije „Odnos mladih prema starima i starenju“, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Gerontološko društvo Srbije.
21. Milić, A. (2012). Mladi i stari u porodici. Zbornik rezimea naučne konferencije „Odnos mladih prema starima i starenju“, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Gerontološko društvo Srbije.

22. Milićević-Kalašić, A. (2010). Unapređenje mentalnog zdravlja starijih - odstrategije do realnosti. *Gerontologija*, 37(2), 131-140.
23. Mirić, J. (2011). Jedan pokušaj merenja nedisciplinovanog ponašanja u školi. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 43(2), 299-311.
24. Mirkov, S. (2012). Celoživotno učenje u funkciji ličnog razvoja i kvaliteta života. *Zbornik rezimea naučne konferencije „Odnos mladih prema starima i starenju“*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Gerontološko društvo Srbije.
25. Pejatović, A., Pekeč, K., Kecap, E. (2012). Komunikacija između mladih i starih u organizovanim obrazovnim aktivnostima. *Zbornik rezimea naučne konferencije „Odnos mladih prema starima i starenju“*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Gerontološko društvo Srbije.
26. Peruničić, I., Mirić, J. (2011). Rasprostranjenost imorala u stavovima učenika i studenata prema školskim prestupima. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 43(2), 283-298.
27. Petrović, D. (2010). Kognitivno zdravlje i problemi ostarele populacije. *Gerontologija*, 37(2), 111-122.
28. Pešić, Lj.. (2007). Socijalni i zdravstveni problemi osoba u poznim godinama života. *Acta Medica Medianae*, 46(2), 45-48.
29. Polovina, N. (2012). Odnos ostarelih roditelja i njihove dece u svetlu međugeneracijske etike porodičnog života. *Zbornik rezimea naučne konferencije „Odnos mladih prema starima i starenju“*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Gerontološko društvo Srbije.
30. Rašević, M., Mijatović, B. (2004). Ka zadovoljenju potreba populacije starih lica. *Sociološki pregled*, 38(4), 481-506.
31. Rašević, M., Penev, G. (2001). Demografska sadašnjost i neposredna budućnost Beograda, *Sociološki pregled*, 3-4, 261-276.
32. Srnić, J. (2010). Nasilje nad starim osobama. *Temida*, 95-111.
33. Stanković, A. (2010). Pozitivan stav produžuje život. Pristupano dana 24. marta 2013., na <http://www.zzzjzpgz.hr/nzl/41/stav.htm>.
34. Stepanović, I., Pavlović-Babić, D., Krnjić, Z. (2009). Ispitivanje uzora i idola srednjoškolaca u Srbiji. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 41(2), 401-417.
35. Ševkušić-Mandić, S. G. (1998). Kooperativno učenje kao oblik aktiviranja učenika. *Nastava i vaspitanje*, 47(3), 355-374.
36. Ševkušić-Mandić, S. G. (2003). Kreiranje uslova za kooperativno učenje: osnovni elementi. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 35, 94-110.
37. Ševo, G. (2007). Zdravstvene i socijalne potrebe starih. U M. Tasić, M. Davidović, A.
38. Milićević-Kalašić, G. Ševo (ur.), *Gerijatrijski praktikum (6-14)*. Beograd: Gradski zavod za gerontologiju, kućno lečenje i negu, Kliničko-bolnički centar "Zvezdara".
39. Tomašić, J. (2011). Doprinosi li međugrupni kontakt pozitivnijim implicitnim i eksplinitnim stavovima adolescenata prema starijim osobama?, *Život i škola*, 26(2), 83-100.
40. Urošević, R. (2012). Volontiranje kao podržavajući kontekst razvijanja međugeneracijske solidarnosti. *Zbornik rezimea naučne konferencije „Odnos mladih prema starima i starenju“*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Gerontološko društvo Srbije.
41. Vukosavljević-Gvozden, T., Opačić, G., Marić, Z. (2010). Iracionalne evaluacije i antisocijalno ponašanje adolescenata. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 42(2), 263-276.
42. <http://dijalekti.manu.edu.mk/>
43. <http://dict.manu.edu.mk/>
44. <http://www.slavatlas.org/>
45. <http://ical.manu.edu.mk/index.php/dialect-collections>

RESUME

The importance of the behavior of children and young people towards the elderly should take a special place in pedagogical practice and work with pupils of all ages. From the earliest age, it is necessary to nurture and develop a positive attitude of children to the elderly in the environment, primarily in the family, but also towards the elderly, in general. Parents, educators, teachers and teachers play a special role in this.

The positive attitude of children and young people to the elderly is mutually beneficial and from the pedagogical and developmental point of view desirable, and it is necessary to systematically work on encouraging and developing improvement of the relationship between elderly elders. The role of the entire social community in this regard is great, since the quality and quality of this relationship are created by the creation and implementation of appropriate pedagogical and development programs, which contributes not only to the proper education of children and young people, but also to a better life of the elderly, which points to favorable forms of behavior of young people, whose entire lifestyle will be decunectuuous from the framework of media culture and directed towards real life.

General human values, such as respect, understanding, altruistic endeavors, sympathy and social-emotional empathy, altruism, support for others, should be nurtured through education and education in children from the earliest age, because only children and young people able to grow into mature individuals, capable of constituting a zero frame of their own life. In further implementation of the work, an incentive pedagogical program and their application in all forms of formal and non-formal education are recommended.